

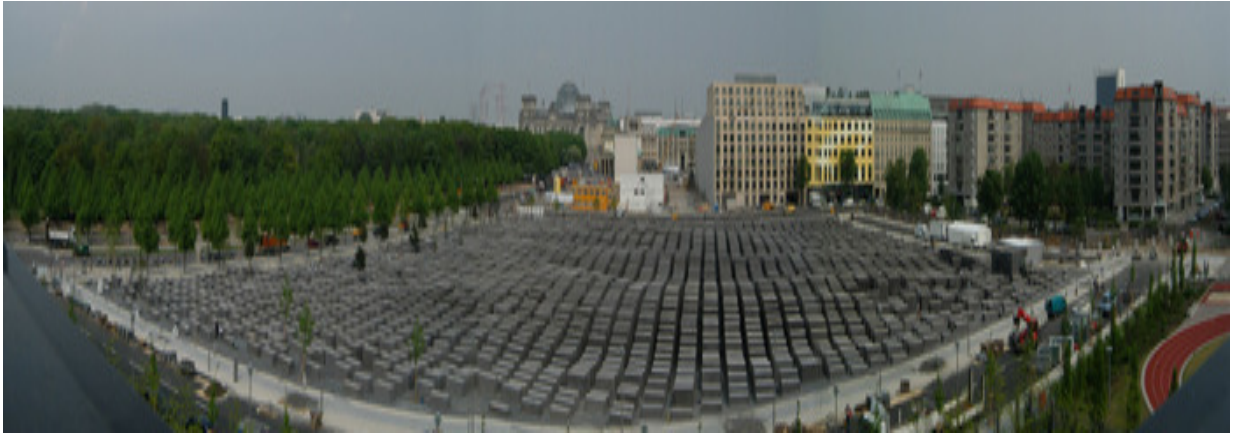
ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 3, 2006-2007

Ежедневната историческа памет за Холокост в Берлин:
Мемориалът на убитите евреи на Европа – визуализация
на чувството за вина или атракция за туристи?

ПАВЛИНА ДУБЛЕКОВА

Курсова работа по дисциплината "Историческа социология на
личността"

Ръководител: доц. д-р Лиляна Деянова

„Мемориалът на убитите евреи на Европа” е впечатляващо съоръжение, разположено на голяма площ в самия център на германската столица. Ситуиран между възстановения „Потстадамер платц” и старата Бранденбургска врата, той е неизменна спирка във всяка туристическа обиколка на Берлин. Но каква е идеята зад построяването му, каква е социалната му символика и какво има за цел да *припомня* този паметник? За да може да се даде отговор на тези питання, вероятно трябва да се разбере какъв е разказът за миналото, който се конструира, от каква позиция се говори и каква е целта му спрямо настоящия социо-исторически контекст.

Както отбелязва Райнхарт Козелек, „всички изрази, които се отнасят за времето, съдържат в себе си метафори”, защото времето не може да бъде представено нагледно по друг начин¹. А човекът има дълбоко заложена нужда от това да визуализира времето, за да може да го помни. Безспорно обаче, това изобразяване на минало, настояще и бъдеще, се случва схематично, като се описват определени събития, имащи широк социален отзвук и покрай тях се пропускат много други. Това се явява и водещ принцип на историографията, която се чувства длъжна да регистрира новото, което е неочаквано, без да обръща внимание на постоянното и наличното². Именно поради търсенето на стабилност и здрави опорни точки при разказването на миналото, се формират „повтарящи се структури в историята”, които са проблематизирани от Козелек. Предпоставките за тяхната поява са налични в менталните схеми, които човек

¹ Около Райнхарт Козелек: *историческото време и темпоралност*, Поредица „Актове”, Дом на науките за човека и обществото, София, 2003, стр. 25

² Пак там

усвоява от заобикалящата го среда. Според Козелек, на първо място склонността към повтарящи се структури идва от природата и нейния ритъм, който е равномерен – изгрева и залеза на слънцето, смяната на сезоните. На базата на тези явления се организира и целия човешки живот. На второ място, антропологически погледнато, също има йерархизираност и организация въз основа на биологическите характеристики. Накрая, върху природната и антропологическата фаза, се надгражда и историческата³, която конфигурира мисленото за времето през опозициите „вътре-вън”, „горе-долу”, „по-рано – по-късно”⁴.

Това е един от най-същинските проблеми, свързани с историческата памет и нейното създаване. Освен това, безспорна трудност е и илюзорността на понятието, неговият неясен обхват и влечението към свръх-обобщения. От тази гледна точка, „Мемориалът на убитите евреи на Европа” е едно „място на памет”⁵, мащабна метафора, разположена в сърцето на Германия, страната родила Хитлер и целия последвал с него ужас. То е част от ежедневието на жителите на Берлин и посетителите на града, които ежедневно минават покрай него. Но сякаш този паметник не е толкова адресиран към берлинчани, а е насочен към туристите, като се стреми да им доказва, че Германия не е забравила какво се е случило. Така Мемориалът е силно символичен опит за визуализация и емоционално въздействие. Способността му да събужда чувства у посетилите го, на първо място идва от пространствените му измерения. Мемориалът е разположен на 19, 000 квадратни метра и е съставен от 2, 711 правоъгълни, бетонни блока, напомнящи ковчези. Официално, както става видно от името му, този паметник е посветен на евреите, станали жертва на Холокост. Архитект на съоръжението е Питър Айсенман, а инженер е Бъро Хаполдб. Освен с физическите си размери, мястото въздейства и с вътрешната си атмосфера. Когато човек върви сред масивните „ковчези”, които са с различни размери и в средата на мемориала се извисяват далеч над човешкия ръст, той неминуемо започва да изпитва чувство на изгубеност и клаустрофобичност. И тъй като посетителят има в съзнанието си информацията, че това е място, което възпоменава убитите евреи, съчетана с напластените разкази от различни източници, за това какво се е случило, то неизбежно той започва да прави асоциации и предположения за техните преживявания и вероятния начин, по който те са се

³ Тук Козелек разбира историята като „последователност от събития”, пак там, стр. 33

⁴ Пак там, стр. 30-33

⁵ *Места на памет: от архива до емблемата*, Том II, под ръководството на Пиер Нора, Дом на науките за човека и обществото, София, 2005

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Memorial_to_the_Murdered_Jews_of_Europe

чувствали. Създаването на този ефект на идентификация с миналото е една форма на описвания още от Платон и Аристотел „анамнезис“, който Райнхарт Козелек дефинира като „припомняне на нещо, което не сме знаели“⁷.

С мощното си въздействие върху отделния посетител и стратегическата позиция, която заема в градския пейзаж на Берлин и Германия, „Мемориалът“ е важен топос и добра илюстрация за нашето съвремие, в което той е конструиран. Това е именно описаната от Пиер Нора „ера на възпоменанията“⁸, когато „възпоменателната страст на епохата“ обема всичко в себе си. За да илюстрира размерите, до които е достигнало възпоменанието в днешно време, Нора подчертава, че дори собственият му термин „място на памет“, който той е създал с цел критическа дистанция и адекватен анализ, се е трансформирал в негов инструмент⁹. Съвременното възпоменание само по себе си е превърнато в място на памет, а именно това е и основната функция на „Мемориалът на убитите евреи на Европа“, заявена от представянето му: да бъде място на памет, което възпоменава. Всичко това променя цялостния модел и динамика на мисленето за и описването на историята. Паметта, запечатана визуално, сякаш става водеща, докато големите, изчерпателни описания на събитията губят своята значимост. За това Нора отбелязва, че миналото е загубило своя „органически, категоричен и задължителен характер“. Цялата ситуация е коренно изменена, което прави използването на разказите за това минало непредвидимо.

Новият курс на движение става виден и усложнен от това, че фигурата на самия историк вече не е ключова. Той далеч не е единственият имащ право да разказва исторически разкази и да ги интерпретира. Всеки има достъп до различните истории и може безпроблемно да ги използва за свои нужди. Така например, тълкуването на Холокост от „Мемориалът на убитите евреи на Европа“ идва от няколко посоки: на политическа основа, от хора на изкуството, които предлагат своето светоусещане относно това, какво би могло да се е случило, архитекти, инженери и обикновени граждани. Отвореността на интерпретацията, съставянето ѝ от отделни гледни точки, без да има цялостна организация и последователност, накъсването на историята на

⁷ Около Райнхарт Козелек: *историческото време и темпоралност*, Поредица „Актове“, Дом на науките за човека и обществото, София, 2003, стр. 25

⁸ Нора, Пиер, *Ерата на възпоменанията*, В: „Места на памет: от архива до емблемата“, Том II, под ръководството на Пиер Нора, Дом на науките за човека и обществото, София, 2005

⁹ *Места на памет: от архива до емблемата*, Том II, под ръководството на Пиер Нора, Дом на науките за човека и обществото, София, 2005, стр. 375

отделни разкази, което Нора определя като криза, всичко това сякаш е част от Постмодерността и нейната специфика¹⁰. В появилата се хаотичност в полето на спомена за миналото, сякаш става и по-лесно определени случки да бъдат повтаряни и описвани многократно, като с всеки последвал разказ се губи все повече от обективността и фактологичността и се приближават до колективен мит.

Конструктите, използвани от Мемориала, за създаване на собствения му разказ, сякаш са внушените чрез визията му усещания за ужас, притиснатост и изгубеност, както и големия му обхват. Освен това, Мемориалът и респективно неговите създатели, изказват ясна претенция за универсалност, защото той не е просто в памет на евреите, загинали в близост до Берлин или в Германия, а е посветен на „евреите на Европа“. Именуване, което носи доза парадоксалност в същината си, тъй като от тук са дошли основните импулси за задвижване на целия процес по екстерминация на 6,000,000 евреи. Но сякаш от днешна гледна точка, „Мемориалът на убитите евреи на Европа“ стои в германската столица като своеобразно извинение за стореното и визуално обещание, че няма да се допусне това да се случи отново. Целият разказ се допълва и от музея, разположен под мемориала. В него колективната памет се формира посредством представянето на отделни житейски истории на личности и семейства, засегнати от Холокост. Това позволява по-лесна идентификация с жертвите от страна на посетителите, защото те винаги ще открият сходни черти и характеристики между себе си и пострадалия.

Самото възпоменание на събитието, което функционира като място на памет, се характеризира от Пиер Нора, с това че „значителна част от възпоменанието е под формата на дебат за същността му“. А идеята за построяването на „Мемориалът на убитите евреи на Европа“, както и нейната реализация, предизвикват множество спорове и обсъждания, на различни нива – политическо, гражданско, професионално - в дълбочината на които са залегнали въпроси относно същността на случилото се и какво от него трябва да бъде запомнено. Всичко започва още през 1989г., а се достига до построяването на паметника едва през 2005, като и до днес в публичното пространство се изказват много критики и разнопосочни мнения.

¹⁰ Когато Нора говори за криза на големия исторически разказ, поставен под въпрос от „роенето на колективни паметни“, това кореспондира с тезата на Жан Ф. Лиотар и неговия възглед за края на Модерността и на големите разкази.

Най-показателен е спорът възникнал през 2003, когато във вестниците се появява информация, че една от компаниите изпълнителки на проекта по строежа, която доставя веществото, с което се покриват бетонните блокове, за да могат да се измиват лесно, ако бъдат надраскани с графити, е била замесена в националсоциалистическите издевателства над евреите. Оказва се, че същата компания е доставяла отровния газ, използван в газовите камери. От това разкритие следва шумен скандал, по времето на който временно е преустановен строежа на Мемориала. Най-същественото тук, е търсенето на невинност и чистота на мястото на памет, а участието на компания, играла активна роля в същинското събитие, което ще се възпоменава, преобръща перспективата, най-вече в осмислянето на отделните хора, което ще затрудни създаването на внушение за новия Мемориал като единно място на памет. По време на скандала, се оказва, че е много вероятно тази информация да е била известна на проектантите и инициаторите на Мемориала, но тя се превръща в реален проблем, когато става достояние на цялото общество. Именно защото така се подриват основите на търсенето послание, тъй като в същността на днешното мислене за миналото е залегнал принципа, че „важно е не какво ни налага то, а какво ние влагаме в него”¹¹.

Най-основната линия на критика спрямо замисъла и построяването на „Мемориала на убитите евреи на Европа” идва по отношение на това, че по времето на Хитлер са убивани не само евреи, но и други малцинствени групи като роми, хомосексуалисти, комунисти, членове на „Свидетели на Йехова”, политически затворници, които не са включени във възпоменанието. В отговор на тези протести, от другата страна на улицата, ще бъде положен идентичен бетонен блок, който ще е в памет на убитите хомосексуалисти. Но това води до възражения, че всъщност се конструира нова йерархия по важност на жертвите. С тези дебати, всяка от групите търси правото си на собствено „място на памет”, което ще гарантира незабравата и спомена за нейното възпоменание като жертва. Това е потребност, породена от безсилието на цялостния исторически разказ и необходимостта от отделни паметни.

Освен всичко това, най-радикалните обвинения спрямо Мемориала се отнасят до истинската му цел и функция. В Германия се чуват гласове, изказващи мнението, че Холокост и немското чувство за вина, са се превърнали в част от туристическа индустрия, за целите на която, разказите се преповтарят и подсилват, за да звучат

¹¹ *Места на памет: от архива до емблемата*, Том II, под ръководството на Пиер Нора, Дом на науките за човека и обществото, София, 2005, стр. 390

интересно и привличащо. Като се има в предвид твърдението на Макс Вебер, че човешкото поведение винаги се определя от интереси, които са символно облечени, тази критика звучи основателна. В действителност, всеки посетил Берлин усеща експлоатация на темата, налична в множеството музеи и паметници, посветени на евреите¹².

За да се анализира адекватно мястото, което „Мемориалът на убитите евреи на Европа” заема в ежедневната историческа памет, като интегрална част от градския пейзаж на Берлин, то вероятно трябва да се разбира на различни равнища. В дълбинната си същност, този паметник носи един плътен пласт от чувство за вина и известна доза срам, залегнали в германското самосъзнание. Успоредно с това обаче, непрестанното търсене на външен израз на това емоционално състояние, показва и трансформацията му в „място на памет” от близката европейска история, имащо силата да привлича туристи, което находчиво се използва.

¹² Най-популярните сред тези забележителности са: Центъра, посветен на Ане Франк, Новата Синагога, Музея на евреите в Берлин, построен под формата на гръмотевица, отворения за посещение бивш концлагер „Sachsenhausen” и др.

Използвани източници:

1. *Места на памет: от архива до емблемата*, Том II, под ръководството на Пиер Нора, Дом на науките за човека и обществото, София, 2005
2. *Около Райнхарт Козелек: историческото време и темпоралност*, Поредица „Актове”, Дом на науките за човека и обществото, София, 2003
3. http://en.wikipedia.org/wiki/Memorial_to_the_Murdered_Jews_of_Europe
4. <http://www.holocaust-mahnmal.de/en>